

Pásztor Gyöngyi

Jogunk a városhoz.

Elemzési kísérlet a művészet–társadalom–város kapcsolatáról Kolozsvár kapcsán

„JOGUNK A VÁROSHOZ” a címe annak a bevezető tanulmánynak, amelyet a 2003 őszén megjelenő IDEA folyóirat társadalomtudományi blokkja szentel a városnak, konkrétan a művészet, társadalom és város viszonyának, vagy ahogyan az egyik szerző fogalmaz, a „város művészetének” (Mihali, 2003: 121). Habár a lap művészeti folyóiratként definiálja önmagát, első alkalommal közöl olyan írásokat, amelyek olyan tudományterületek, mint a szociológia, antropológia, filozófia, illetve az architektúra sajátos látásmódjával és módszertani arzenáljával közelítik meg azt, amit a lapszám témájaként határoz meg: a művészet és város viszonya. Az általam itt bemutatott rovat öt tanulmányt tartalmaz, az első négy a társadalomtudományokra jellemző elemző perspektívákat vonultat fel, az utolsó pedig a városrendészet és architektúra nézőpontjából világít rá a Monostor negyed sajátosságaira.

A tanulmányok közös jellemzője, hogy egy adott város, Kolozsvár példájának kapcsán mondják el, amit a szocialista illetve posztoszocialista román urbanizációról mondani szeretnének. S hogy miért épp Kolozsvár? Egyrészt talán mert mindannyiuk számára ez a város jelenti a mindennapok színhelyét, ezáltal nem csupán otthonos és kézenfekvő erről írni, de a város megismerésének és felfedésének vágya is erőteljesebb. Másrészt talán mert Kolozsvár bőséges empirikus anyagot nyújt annak a folyamatnak leírására, amelyet a városépítés politikai esztétikumának nevezhetnénk (Mihali, 2003:121), vagyis ahogyan a nacionalista ideológia a városi tér alakításában megjelenik, a város pedig nem csupán a nemzeti identitás kifejezőjévé, hanem, a nemzeti szimbolikus konfrontációk színterévé válik.

Talán a leglényegesebb filozófiai gondolat, amely e tanulmányok gondolatmenetében megfogalmazódik, az, amit a tér és társadalom viszonyaként fogalmazhatnánk meg, azaz annak kifejtése, ahogyan a tárgyi, mesterséges környezet meghatározza az egyének viselkedését, gondolkodását és életmódját. Sajátosan ez esetben arra térnek ki e tanulmányok, hogy a szocialista rendszertől örökölt városi struktúra – a lakások mérete és beosztása, a panel-rendetgek szürkesége, az úthálózat milyensége, az utak elnevezése vagy éppen névtelensége, hogy helytörténeti szempontból mit jelent Kolozsvár számára Monostor falu lebontása és a lakótelep felépítése illetve a mai sajátos kompenzációs stratégiák, amelyek e lakótelepre jellemzőek, valamint a nemzeti színekben pompázó közterek – hogyan befolyásolják a város lakóinak viselkedési és gondolkodási patternjeit és azt, ahogyan maga a társadalom szerveződik ebben a kusza, „befejezetlen” városi térben.

Mert hogy az írások közös következtetése pontosan e befejezetlenség, vagy ahogyan Lazár nevezi, a leülepedetlenség (Lazár, 2003:126, Mihali, 2003:123), amely mind külső, mind belső szemléltői nézőpontból érzékelhető, s amelynek egyik legfontosabb eleme az etnikai elemeket

felhasználó szimbolikus erőszak, amely a nyilvános tereket elárasztja. E leülepedetlenség nem az egyébként természetes folyamatos növekedés következménye, sokkal inkább egy identitáskezeső folyamat, az önmagával való megbékülés hiányának következménye. A városnak nem sikerült egy olyan önreprezentációs stratégiát kiépíteni, amellyel minden lakója azonosulni tudjon. „Olyan ez, mintha a város nem találta volna meg identitását, és attól félne, hogy nem is fogja valaha.” (Lazăr, 2003:126) Egy magyar múltú és román többségű város ez, ahol sem a magyar, sem a román identitás nem elfogadható minden lakó számára. A román mivolt hangsúlyozásának egyik eleme a nemzeti színek nyilvános megjelenítése bárhol, ahol ez lehetővé válik (padok, szemétkukák, útszéli oszlopok, utcai díszek, égők, virágágyások, figyelmeztető táblák, zászlók és egyebek), e változatosság elérésére a volt polgármester¹ találmányosága szinte kimeríthetetlen volt. A piros-sárga-kékre való „festés” logikáját veszti az egyébként román többségű városban, e színek többé nem a nemzeti szolidaritás, hanem a bomlasztás szimbólumává váltak, ahol megjelenítésük nem egyéb, mint a „másik” elhallgattatására és szimbolikus megsemmisítésére használt eszköz. Olyan ez, mintha Kolozsváron még nem ért volna véget a II. Világháború, vagy a Bécsi Döntés csak tegnap történt volna (Lazăr, 2003:126).

Bizonyos értelemben a centrum és periféria minden város esetében szemben áll egymással, a központ a maga állandóságával, a periféria pedig folyamatos változásával és dinamizmusával határozza meg a város képét és identitását. Kolozsvár esetében e szembenállást két elem egészíti ki, egyrészt az etnikai jelleg, amely a magyar központot és a román perifériát állítja szembe, másrészt a szocialista városépítés, amely a centrum-periféria viszonyát igyekezett megfordítani, reprezentatív jelleggel kölcsönözve a perifériának. E funkcióváltás viszont nem valósult meg teljes mértékben, hiszen a központ sohasem veszítette el politikai és adminisztratív funkcióit.

E városépítési és funkcióátadási folyamatot írják le Belkins–Coman–Sârbu–Troc valamint Gabriel Troc² tanulmányai, amelyek Kolozsvár egyik lakótelepének, a Monostornak az építészeti és szimbolikus felépítését írják le, főként annak román periféria jellegét hangsúlyozva. A Monostor, amely a kommunista ideológia „falugyűlöletének” következményeként született, annak a törekvésnek példája, ahogyan a rendszer eltörölni próbált bármilyen társadalmi különbséget. Különböző kategóriákat kényszerített be ebbe a modernnek tartott városi formába, ahol a betonregeteg szürkesége megpróbált eltüntetni minden létező különbséget. Tudatában viszont e negyed sohasem vált el attól a falutól, amelynek alapjaira épült. A mai lakótelep átörököltette az egykori Monostor falu szimbolikus román jellegét, és ezáltal szemben áll azzal a központtal (hajdan Kolozsvárral) amelynek magyar jellegét hivatott ellensúlyozni (lásd Belkis – Coman – Sârbu – Troc, 2003 Troc, 2003). Ezt az etnikai jellegét használta fel és hangsúlyozta az egykori polgármester, aki választási kampányai során főként e negyed lakóit szólította meg.

Az e faluhoz és annak értékvilágához való kötöttség annak is köszönhető, hogy e negyed lakói többnyire faluról beköltözött, iparban dolgozó munkások, így számukra természetes környezet a falu világa. Maga a Monostor „függőleges falu” ahogyan azt Troc nevezi (2003:154). A falu világának szorítása egy következő eleme a leülepedés vagy letelepedés hiányának, amelyről a szerzők beszélnek.

1. Gheorghe Funarra utalok, aki a város polgármestere volt a tanulmányok megjelenésének pillanatában, és akit 2004-ben leváltottak.

2. Gabriel Troc itt megjelent tanulmányának előző változata a WEB 2003.11-es lapszámában jelent meg magyar nyelven.

Végül pedig e tanulmányoknak egy utolsó következtetése a magán- és nyilvános tér fogalmának használatára vonatkozik, kifejtve, hogy e fogalmak egyre inkább alkalmazhatatlannak tűnnek egy olyan realitás esetében, amelyről e posztzocialista városok esetében beszélhetünk (Mihali, 2003:122). Hiszen hogyha a kommunista urbanizáció nem foglalkozott a magán- és közterületek létrehozásával és/vagy intézményesítésével, meghatározva azokat a küszöbököt amelyek a kettőt elválasztják, a posztmodern folyamatok nem tesznek egyebet, minthogy erodálják e két szféra egyébként is törékeny és bizonytalan határait. Minden városban léteznek olyan átmeneti, sem magán, sem nyilvános terek, amelyek az alku folyamatát, a kettő közötti átmenetet segítik elő - bizonyos értelemben ezen átmeneti, félmagán, illetve félnyilvános terektől függ a magán és nyilvános terek épsége (Mihali, 2003:123).

A kommunizmus ideje alatt a magán- illetve közszféra nem hogy kiépült volna, sőt, e szférák törékenysége és bizonytalansága volt jellemző, hiszen nem csupán a nyilvánosságot, de a magánteret is felvigyázta és ellenőrizte az államapparátus (lásd Verdery, Kligmann). Emiatt pontosan az átmeneti zónák (lépcsőházak, bejáratok, utcák, sikátorok, bejárat előtti padok) szerepe értékelődött fel, mint ahova menekülni lehetett e bizonytalan létben. A '89 utáni változásokat követően az egyik legjelentősebb küzdelem ezen átmeneti zónák fölött zajlott, amelynek kimenetele részben e zónák magánosítása (kereskedelmi vagy lakhatási célokra) vagy nyilvánossá tétele volt. Mindez két folyamat kapcsán volt tettenérhető: a templomok folyamatos terjeszkedése és építése, illetve a város épületeinek alagsoraiban megjelenő szórakozóhelyek elterjedése, amelyeknek szerepét és hatását Lazăr írja le részletesen tanulmányában.

A nyilvános- és magánszférák törékenysége és az átmeneti zónák sokszínűségének elemzése tudja felhívni a figyelmet arra az egyre határozottabban megfogalmazódó jogra, amelyet a „városhoz való jog”-nak (Mihali, 2003:124) nevezhetnénk, amely egyenként és közösen minden lakót megillet, Kolozsváron vagy bárhol máshol.

FORRÁSJEGYZÉK

Ciprian Mihali: „*Dreptul la oraş*”. (A városhoz való jog). In *Idea 2003/15–16*. p. 121–124.

Marius Lazăr: „*Cluj 2003 – Metastaza ostentației. Ilustrate în alb și negru din Clujul tricolor*”. (Kolozsvár 2003 – Fehér-fekete képeslapok a nemzetiszínű Kolozsvárról). In *Idea 2003/15–16*. p. 125–134.

Dominique Belkis–Gabriela Coman–Corina Sârbu–Gabriel Troc: „*Construirea urbană, socială și simbolică a cartierului Mănăştur*”. (A Monostor negyed urbanisztikai, társadalmi és szimbolikus felépítése). In *Idea 2003/15–16*. p. 135–149.

Gabriel Troc: „*După blocuri*» sau despre starea actuală a cartierelor muncitorești”. („A tömbházak mögött» avagy a munkásnegyedek jelenlegi állapotáról”). In *Idea 2003/15–16*. p. 150–159.

Planwerk: „*Mănăştur – Orientare în masă*”. (Monostor – eligazodás a tömegben). In *Idea 2003/15–16*. p. 160–165.

Gail Kligman: *Politica duplicității. Controlul reproducerii în România lui Ceaușescu*. (A duplicitás politikája. Születésszabájozás a Ceaușescu Romániájában). București, 2000, Humanitas.

Katherine Verdery: *What was Socialism, and What Comes Next?* New Jersey, 1996, Princeton University Press.